

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „НОВА И СЪВРЕМЕННА ИСТОРИЯ”

Самуил Стойков Шивачев

Съветско-германските отношения (1918-1939 г.)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор”
по професионално направление 2.2. История и археология (Нова и най-
нова обща история)

Научен ръководител:

Проф. д-р Искра Баева

СОФИЯ

2019 г.

I. Обща характеристика на дисертационния труд

През XX в. Европа продължава да бъде центърът на големите събития в световен мащаб. Историята ѝ е изпълнена с много динамика и катаклизми. Старият континент преживява две световни войни. На него се поставя началото на първите големи политически експерименти – съветска държава, авторитаризми, нацистката и фашистка държава. Това са проекции на антидемократичността, които са следствие от човешките, морални, духовни развалини от войните. Националните идеи са заменени с национални катастрофи и nihilизъм. Те са подсилени с революционен стремеж и омраза към всичко старо. Големите империи са унищожени от народния гняв чрез революцията.

В новите международни отношения, след края на Първата световна война отпада политиката на баланс на силите. Липсата на тази политика в Европа засилва реваншизма и революционните настроения. Развитието на съветско-германските отношения през 20-30-те години са доказателство за стремежите на двата народа към сътрудничество. Германия и СССР намират най-малкото общо кратно, което да ги обедини – икономика и търговия.

1. Актуалност на темата

Германия и Русия имат исторически добри отношения. Достатъчно е да погледнем тяхното сътрудничество през XIX век. Това партньорство се поставя със създаването на Свещения съюз (1815 г.), а след това се развива със Съюза на тримата императори (1873/1881/1884 г.).

Актуалността на изследването се определя от това какви са проблемите във взаимоотношенията между Съветския съюз и Германия през 1918-1939 г. Това е един от най-важните периоди в историята през първата половина на XX век. След Първата световна война Ваймарската република и Съветска Русия се оказват в сходни условия. Пътят на интензивно сътрудничество се открива с Рапалския договор, който помага да се издигне авторитета на страните на световната сцена, чрез икономическите успехи. Впоследствие СССР и Германия стават едни от главните участници в световните събития.

Анализът на съветско-германските отношения е необходим, за да се разберат решенията, които се взимат в дипломатията. Активните отношения между Германия и Русия в последните 20 години в политическата и икономическата сфера заставя

политици и дипломати да погледнат историята на близо 200-годишнините руско-германски отношения.

2. Обект и предмет на изследване

Обект на това изследване са процесите, протичащи в отношенията между Германия и СССР в икономическо, политическо и военно отношение. В центъра на вниманието на изследователите обикновено се поставят контактите, след като възстановяват отношенията си с Брест-Литовския мирен договор, последвано от Рапалското десетилетие, военното сътрудничество, както и спецификата в отношенията между Хитлер и Сталин през 30-те години. Не по-малко интересно е влиянието на факторите върху тези отношения и ролята на Комунистическия интернационал (Коминтерн) за тяхното развитие.

3. Цели на изследването

Цел на настоящето изследване е анализът на направленията и тенденциите за развитието на съветско-германските отношения, в периода 1918-1939 г, отразяване на ролята на Коминтерна в тези отношения, вътрешнополитическите и външнополитическите проблеми в Германия и СССР, които спомагат или пречат за развитието на двустранните отношения.

Друга цел на изследването е, чрез съпоставка на архивните документи и пресата да се развенчаят митовете и легендите в съветско-германските отношения.

4. Задачи на изследването

За осъществяване на посочените цели настоящето изследване си поставя следните задачи:

- Да бъдат обособени и хронологично проследени основните етапи в еволюцията на съветската и германската политика, касаеща двустранните отношения, в периода 1918–1939 г.

- Да бъдат очертани и детайлно изследвани протичащите в Комунистическия интернационал процеси в посочения период, които влияят на съветско-германските отношения.

- Да се изследва и анализира реакцията на съветското и германското правителство във всеки от трите обособени етапа на съветско-германските отношения

- Да се даде нагледна представа за приоритетите на СССР и диференцирания съветски подход към международните отношения през 20-те и 30-те години и неговите възгледи за отлагане на войната в периода 1938-1939 г..

- Да бъдат обобщени тенденциите в националсоциалистическото движение както във всеки външнополитически ход, така и в глобален мащаб.

В духа на тази динамична обстановка се развиват международните отношения през 20-те и 30-те години на века. В настоящето изследване основна тема заемат съветско-германските отношения – тяхното развитие, специфика и богатата проблематика, поставени в границите между революцията, еволюцията и прагматичността. Изследването си поставя за задача да отговори на няколко въпроса: 1) докъде се е простирало сътрудничеството между Германия и СССР; 2) кои са предпоставките за сътрудничеството между двете държави; 3) къде се разминават политическите интереси с икономическите и къде те се припокриват; 4) какви са целите на двете държави във военното сътрудничество; 5) какви са причините да се прекратят активните взаимоотношения в началото на 30-те и да се подновят в края им.

5. Структура и хронологични рамки на изследването

В структурно отношение дисертацията се състои от увод, три глави, заключение, приложения и библиография. Хронологичната рамка на изследването е периодът 1918–1939 г. Той обхваща времето от сключването на Брест-Литовския мирен договор (3 март 1918 г.) до сключването на пакта „Рибентроп-Молотов“ (23 август 1939 г.) . и може най-общо да бъде характеризирани като период на фундаментални промени във вътрешно- и външнополитическото развитие на СССР и Германия, предизвикали безпрецедентна трансформация на международните отношения.

Географският обхват на изследването на практика е регионален и разглежда политическите процеси в Европа – трансформациите на политическите системи и сблъсъкът на политически идеи.

6. Методологична основа

Сами по себе си двустранните контакти не могат да се разглеждат изолирано от общите процеси в периода 1918-1939 г. Хронологическият подход най-добре отразява специфичността на проблематиката, а използването на политико-теоретичен подход, сравнителен метод при анализа на архивните документи и философското осмисляне на

проблемите, позволява по-обективен прочит на събитията и развенчаване на митологемите.

7. Историографски преглед

За осъществяване целите на настоящата дисертация са използвани широк набор от архивни документи, вестници, документални сборници, мемоари на основните личности, на руски, немски, английски и български език. Използваната научна литература включва 238 изследвания.

В световната историческа наука са сравнително добре проучени отношенията между СССР и Германия, но предимно в периода на 30-те години, когато е сблъсъкът между Хитлер и Сталин, както и основните акценти в Рапалското десетилетие. Липсват изследвания по много въпроси от тематиката на съветско-германските отношения 1918-1939 г. както в световната, така и в българската историческа наука.

Темата е слабо разработена на български език. Основните акценти падат върху международните отношения през 20-те и 30-те години и съветско-германските отношения се разглеждат щрихирано. Отделено е внимание на събитията около Брест-Литовския договор (1918 г.), Рапалския договор (1922 г.), въпроса с германските репарации, окупацията на Рур, Берлинския договор (1926 г.), план „Дауес“ (1924 г.), план „Йънг“ (1930 г.) и външнополитическите ходове на Хитлер (1935-1939 г.). Тук трябва да бъде отбелязано изследването на професор Милен Семков¹ от 1970 г., което разглежда по-детайлно събитията и ходовете на съветската и германска дипломация през 1938-1939 г. Не можем да не споменем и професор Христина Мирчева², която разглежда Рапалския договор и последствията от него. От българска гледна точка, за развитието на съветско-германските отношения сведения имаме от трудовете на професор Людмил Спасов³ и доцент Владимир Златарски⁴. Проф. Искра Баева⁵ е един от малкото български историци, чийто обект на изследване са международните отношения в навечерието на Втората световна война. Относно ролята на Коминтерна,

---

1 Семков, М. Пътят към голямата война. Дипломатическа подготовка на Втората световна война, С, 1970.

2 Мирчева. Хр. История на международните отношения в най-ново време, т. 1, С. 2006.

3 Спасов, Л. България и СССР (1919-1944), С, 2008.

4 Златарски, В. Райхът и Царството. Германското присъствие в България (1933-1940), С, 2014.

5 Баева, И. Пътят към Втората световна война – Мюнхенската конференция от 1938 г. като символ на коварство и предателство; В: *Международни отношения*, № 4, 2018, година XLVII, 69–80.

интересни факти разкрива изследването на професор Луиза Ревякина⁶. Не може да не се отбележи и професор Валентин Спиридонов⁷, който дава много подробности от вътрешната политика на Германия (1919-1939г.).

От рускоезичните сборници с документи, впечатление правят многотомната „Документы внешней политики СССР“, „Комунистический Интернационал в документах“, „Фашисткий меч ковался в СССР“, „Рейхсвер и Красная Армия“, „Документы по истории Мюнхенского сговора. 1937-1938 гг.“, „Год кризиса. 1938-1939 гг.“. От немскоезичните сборници, огромно впечатление прави петсерийното многотомно издание “Akten zur deutschen Auswärtigen Politik (1918-1945)”, “Dokumente zur deutsche Geschichte”, “Dolchstossprozess. Stenografischer Bericht”, Politische Archiv, “Deutschland, Russland und Komintern”. Мемоарната литература също е богата: Джон Бюкенън, Дитрих Фоке, Курт фон Ботмер, Дейвид Лойд Джордж, Уилям Булит, Уинстън Чърчил, Ялмар Шахт. Необходимо е да се споменат сборниците със съчинения на Владимир Ленин, Йосиф Сталин, Ернст Телман, Адолф Хитлер.

Когато говорим за митове в съветско-германските отношения то всеки мит се базира на голяма доза лъжа. Това е особено важно, когато става въпрос за лъжата в политика. Отговор на въпроса за митовете дава немската философка Хана Аренд. Така тезата, че *„колкото по-умел е лъжецът, толкова по-вероятно е той да стане жертва на собствените си лъжи”*⁸, насочва вниманието ни към първите два проблема в двустранните отношения: германското участие в Октомврийската революция и „Долхщос процесът” от 1919 г.

Ролята на германското участие в събитията от октомври 1917 г. в Петроград е все още проблемен в руската историография. Руските историци са разделени по този въпрос, като го обвързват тясно с подписания Брестки мир през март 1918 г. В книгите на революционната школа (Роберт Випер⁹, Евгений Тарле¹⁰) този въпрос е повърхностно осветен. При представителите на т.нар. антикомунистическо направление (Ал. Чекин¹¹, Юрий Фелцински¹², Сергей Сухоруков¹³, Сергей

---

6 Ревякина, Л. Коминтернът и селските партии на Балканите (1919-1939), С. 2005.

7 Спиридонов, В. Възход и падение. Германия 1914-1945, ВТ, 2017.

8 Arendt, H. Wahrheit und Lüge in der Politik: Zwei Essays, München-Zürich, 1987, s. 44.

8 Виппер, Р. Четыре века европейской истории (1500-1923), М, 1924, с. 220.

9 Тарле, Ев. Политика: история территориальных захватов, XV-XX вв.: URL – <http://history.wikireading.ru/81523>

10 Чекин, А. Иностранная летопись: Брестский мир. „Внутренние обвалы“, СПб, 1918, с. 209.

11 Фельштинский, Ю. Брестский мир, Москва, 1997, с. 221

Милованов¹⁴) Бресткият мир е „предателство” на националните интереси, заплашващо с разорение Русия.

Немските историци Себастиан Хафнер и Александър Беркман, разглеждат действията на болшевиките като част от плановете на германското командване за изваждането на Русия от войната¹⁵. За да оборят своите руски колеги, които поддържат тезата за самостоятелни действия на болшевиките, те публикуват секретните документи на Райхсвера, от които личи създаването на специален фонд за подпомагане на болшевиките и тяхната революция. Според Ал. Беркман, германското правителство и Райхсвера пускат на свобода „дявола”, който след година ще ги унищожи¹⁶.

Друг момент, който е свързан с лъжата в политика, е т.нар. „Долхшос процес” в Германия, или легендата за „удара в гърба”. Легендата се появява за първи път през декември 1918 г. във вестник „Neue Zürcher Zeitung”. Година по-късно фелдмаршал фон Хинденбург развива тази метафора на процеса срещу виновниците за краха на Германия в Първата световна война. Основната теза е, че *„докато германската армия се сражавала на фронта евреите, социалдемократите и комунистите ѝ нанесли удар в гърба”*¹⁷. Според Волфганг Бенц и Курт Бауер¹⁸, антисемитизмът на Хитлер произтича не от друго, а от вменената вина на евреите за загубата на Първата световна война. Това се подсилва от факта, че лидерите на Съветска Русия са от еврейски произход, а Октомврийската революция е определяна от нацистите като *„еврейска революция”*. Поради тази причина нацистите поставят знак за равенство между евреите и комунистите.

Руската историография разглежда Рапалските договорености като пробив на Германия и СССР на „капиталистическия фронт”. Според Алексей Маслов, преодоляването на вътрешните *„политически трусове на германската буржоазия предопределя необходимостта от присъединяване на Германия към СССР”*¹⁹. Въпреки това в разработките на Георги Мински и Дмитрий Бухарцев ясно личи идеологическата

---

12 Сохоруков, С. Концепция брестского политика, М, 1976, с. 105.

13 Милованов, С. Историки СССР-России о советско-германских отношениях в 1917-1941 гг., Воронеж, 2018.

14 Haffner, S. Deutschland und Oktoberrevolution 1917, München, 2003, S. 50.

15 Berkman, A. Der bolschewistische Mythos. Tagebuch aus der russischen Revolution (1920- 1922), Frankfurt am Main, 2004, S. 23.

16 Бартт, Б. Долхштос процесс и политическая дезинтеграция, Москва, 2003, с. 61.

17 Benz, W., Bauer, K. Natioanalsozialismus. Ursprung, Anfänge, Aufstieg und Fall, Wien, 2008, S. 61.

18. Милованов С. В. Историки СССР- России о советско- германских отношениях в 1917- 1941 гг., Воронеж, 2008, с. 11.

призма на разглежданите двустранни отношения в Рапалския период. Авторите услужливо подкрепят тезата за „*преминаването на германската социалдемокрация в лагера на фашизма*“.²⁰ Друг изтъкнат руски историк – Юрий Дяков, разглежда военното сътрудничество, като прокарва тезата за „*изковаването на фашисткия меч в СССР*“²¹. Огромен принос в изследването на съветско-германските отношения има професор Абдулхан Ахтамзян²² и на професор Ханс-Кристоф Краус²³, които имат съществен принос за написването на този труд.

Немската историография, в лицето на Волфганг Бенц, Курт Бауер, Борис Берт, Дитмар Далман²⁴, Едварт Нолте и Франц Нойман²⁵, определят като недопустимо да се правят асоциации между Третия райх и Ваймарска Германия. В. Бенц и К. Бауер стигат още по-далече, като заявяват, че руската историография е силно повлияна от идеологията за военното сътрудничество през 20-те и началото на 30-те години, както и от легендата за „*немската версия*“ по делото „Тухачевски“ през 1937 г. Интересен проблем в историографията е въпросът за религиозно-теоретическата концепция при осмислянето на тоталитаризма през 30-те години. Този въпрос е добре разгледан в западната историография от Александър Едгар²⁶, Валтер Гуриян²⁷, Александър Файлер²⁸, Густав Кон, Конрад Хейс²⁹. В руската историография с този въпрос се е занимавала Елена Мороз³⁰.

Немската и руската историография обръщат внимание на политиката на Германия през 30-те години по отношение на Рейнската демилитаризирана зона,

---

19 Пак там.

20 Дяков, Ю. Фашисткий меч ковался в СССР, М, 1993, с. 15.

21 Ахтамзян, А. Рапальская политика. Советско-германские дипломатические отношения в 1922-1932 годах, М, 1974.

22 Kraus, Hans-Christof. Versailles und die Folgen. Außenpolitik zwischen Revisionismus und Verständigung 1919-1933, Berlin, 2013.

23 Dahlmann, D. Theorie im Handgemende. Die russische Revolution in der Kritik der deutschen Soziologie und Geschichtswissenschaft; In: *Deutsch und die russische Revolution (1917-1924)*, München, 1998, S. 382.

24 Neumann, F. Behemoth the structure and practice of national socialism. 1933-1945, London, 2014, p. 45.

25 Edgar, Al. der Mythos Hitler. Theorinen über dem Faschismus, Köln, 1971, S. 320-337.

26 Gurian, W. The Totalitarian State//Proceeding of the American Catholic Philosophical Association, vol. 15, 1939, p. 50-66 – URL: <http://cambrige.org/core/journals>

27 Feiler, A. Das Experiment des Bolschevismus; In: *Totalitarismus im 20 Jahrhundert. Eine Bilanz der internationalen Forschung*, F-a-M, 1986, S. 53-69.

28 Deutsche Briefe. Ein Blatt der katholischen Emigration: Bd. I (1934-1935), Mainz, 1969, S. 91-102.

29 Мороз, Е. Религиозно-критическая концепция тоталитаризм в зарубежная историография 30-х годов XX века; В: *Вестник КемГУ*, №4(52), т. 1, 2012, с. 68-94.

Австрия, Чехословакия и подписването на пакта „Рибентроп-Молотов“. Тук трябва да бъдат отбелязани автори като Райхард Кюннт³¹, Клаус Хилдебранд³², Вацлав Крал³³, Виталис Сиполс³⁴, Сергей Случ³⁵, Михаил Мелтюхов³⁶, Алексей Пронин³⁷. Сериозно внимание в историографията се отделя на преговорите по колективната сигурност и на подписания на 23 август 1939 г. пакт за ненападение между Германия и СССР. Погледнат от юридическа страна, договорът е противоречив. Той сам по себе си не съдържа нищо необичайно и представлява типичен договор за ненападение – пример за който е Германско-полският от 1938 г. Според Александър Пронин в договора отсъства точка, която да отменя действието му в случай, че една от страните прояви агресия³⁸.

В съвременната историография основната дискусия продължава да е по въпроса за целите на СССР. Като правило се смята, че съветското ръководство е имало три основни задачи: предотвратяване на войната; забавяне на войната; премахване на възможността за единен антисъветски фронт. Според Вилнис Сиполс, СССР е заинтересован от съхраняването на положението в Източна Европа³⁹. При всички положения стратегическата цел на съветското ръководство през лятото на 1939 г. е да защити сигурността на СССР, в условията на назряваща криза в Европа. Последвалите стъпки потвърждават това твърдение.

Повечето от тези трудове обхващат определен период от време, поради което авторите се сблъскват с немалко ограничения откъм обема на изложението. Това значително затруднява детайлното описание на процесите в съветско-германските отношения във всеки един от разглежданите периоди, в резултат на което тези процеси са задълбочени до изясняване на основните въпроси чрез архивите и пресата. Ето защо

---

30 Kühnt, Reinhard. Hitlers Krieg? Zur Kontroverse um Ursachen und Charakter des Zweiten Weltkrieges, Köln, 1989.

31 Hildebrand, Klaus. Deutsche Außenpolitik 1933-1945, Mainz, 1980.

32 Крал, В. План „Зет“, М, 1978.

33 Сиполс, В. СССР в борьбе за мир и безопасности 1933-1939, М, 1974.

34 Случ, С. Сталин и Гитлер. 1933-1941 г. Расчеты и просчеты Кремля; В: *Отечественная история*, М, 1991.

35 Мелтюхов, М. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941 гг., М, 2000.

36 Пронин, А. Советско-германские соглашения 1939 года: истоки и последствия; В: *Международный исторический журнал*, кн. 11, Москва, 2000

37 Пронин, А. А. Советско-германские отношения 1939 г.: истоки и последствия; В: *Международный исторический журнал*, кн. 11, Москва, 2000, с. 20.

38 Сиполс, В., Панкратова, М. Почему не удалось предотвратить войну? Московские переговоры СССР, Англии и Франции 1939 (Документальный обзор), М, 1970, с. 32-35.

от гледна точка на проблема, който пряко ме засяга, гореизброената литература не е способна да удовлетвори нуждите на настоящата работа.

8. Документални източници

Липсата на систематизирана и изчерпателна информация по разглежданата в това изследване проблематика обуславя изграждането на съществена част от него на основата на документални източници. В работата са използвани множество документи, съхранявани в Централен държавен архив (ЦДА), повечето от които дават друг поглед върху проблемите на съветско-германските отношения. В България, която е една от страните, които са победени в Първата световна война, ходовете на германската дипломатия по ревизия на мирните договори са внимателно следени.

В настоящата работа трябва да се отбележи използването на резолюции, протоколи, речи от заседания и срещи на различните политически органи в Германия и СССР. Особено внимание представлява големият брой архивни документи от дигиталните колекции на Государственный архив Российской федерации, Бундесархив в Берлин, Баварската национална библиотека.

Проучването на пресата в България, Германия и Съветския съюз (1918-1939), има за цел ясното разграничаване на идеологическите линии, митологията от реалността, истината от лъжата. Голям е броят на вестниците, които излизат в посочените държави. Малко са онези, които спират вниманието си на случващото се между СССР и Германия в посочения период.

II. Основно съдържание на дисертационния труд

Настоящото изследване се състои от увод, изложение и заключение. Изложението включва три глави, всяка от които е тематично разделена на няколко подглави, а част от подглавите – на няколко параграфа. Хронологическият подход най-добре отразява специфичността на проблематиката, а използването на политико-теоретичен подход, сравнителен метод при анализа на архивните документи и философското осмисляне на проблемите, позволява по-обективен прочит на събитията и развенчаване на митологемите.

1. Увод

Уводът на дисертацията включва актуалност на темата, хронологичната ѝ рамка, географския обхват, целите, задачите, обекта и предмета на изследване, преглед на историографията и изворовата база.

2. Първа глава: Съветско-германските отношения от Брест до Рапало (1918-1922): между революцията и еволюцията

Първата глава на дисертацията разглежда отношенията обхваща годините между 1918 и 1922, може да се обозначи като време на взаимно проучване. При него се изучават и поставят основните рамки за бъдещо стратегическо съветско-германско сътрудничество. Този етап се разделя на два подпериода, които условно поставям в границите: първо, от Брест-Литовския мир (3 март 1918 г.) до Версайския договор с Германия (28 юни 1919 г.) и второ, от Версайския (1919 г.) до Рапалския договор (16 април 1922 г.).

Първата подглава се включват засилените контакти между болшевиките и кайзерова Германия от ноември 1917 г. до ноември 1918 г и събитията довели до подписването на Версайския мир (юни 1919г.) В този период отношенията се развиват динамично. Отбелязва се влиянието на личности като граф Вилхелм фон Мирбах или Валтер фон Кайзерлинг, ролята на Мирбах за спасяването на царското семейство, проблемите след неговото убийство и начините за урегулиране на отношенията. Разпространението на болшевишките идеи в Германия води до избухването на Ноемврийска революция и крахът на страната в Първата световна война. Тези стъпки водят до прекратяване на официалните дипломатически отношения между двете страни. Особен момент са германският и руският въпрос на Парижката мирна конференция. Все пак дипломатическите отношения се поддържат покрай руските белоимигрантски кръгове. Те са признати от германското правителство за дипломатически партньор.

Втората подглава разглежда отношенията в периода между Версай и Рапало. В този период за контакти по линията Берлин–Москва, можем да говорим благодарение на силната роля и дейност на Комунистическия Интернационал. Икономическите нужди карат и двете страни да погледнат една към друга. Ето защо в Германия започват да правят проучвания за бъдещи контакти със Съветска Русия. Тези сондажи са успешно завършени в подписването на съветско-германския търговски договор (6 май 1921 г.). Особен момент е решението на съветската власт от декември 1921 г. да лиши

от гражданство руските емигранти, което заставя двете страни – Ваймарска Германия и Съветска Русия – да седнат на масата на преговорите. Допълнителен стимул се явява положението им на международната сцена, отношението на Антантата към тях и нуждата от немски капитали за съветската индустрия, от една страна, и на съветски суровини за германската индустрия, от друга.

3. Втора глава: Съветско-германските отношения по време на Рапалското десетилетие (1922-1932 г.) – политика, икономика и военно сътрудничество.

Втората глава разглежда периода, заключен между 1922 и 1932 г., който условно се разделя на четири подпериода: първи, от Рапалския договор (1922 г.) до Конференцията в Локарно (1925 г.); втори, от Локарно (1925 г.) до началото на „Голямата депресия“ (1929 г.); трети, отношенията по време на „Голямата депресия“ (1929-1933 г.) и четвърти, засилените военни отношения (1925-1932 г.). В нея се прави преглед на двете икономически теории – на Кейнс и на Ленин. НЕП-ът съдейства за засилените икономически връзки между Германия и Съветска Русия. Но основен проблем в тях остава съветският монопол върху външната търговия, който се оказва неизгоден за германците.

Първата подглава е разделена на четири параграфа. Първият параграф разглежда подготовка на германската и съветска дипломация за конференцията в Генуа, техните контакти в първите месеци на 1922 г., събитията около сключването на Рапалския договор и реакциите след него. Вторият параграф се занимава с проблема по ратификацията на Рапалския договор и изборът на германски посланик в Москва. Третият параграф разглежда помощта за Германия по линията на Коминтерна, по време на Рурската криза (1923 г.). Хиперинфлацията в Германия поражда недоволство срещу новия ред, изразен във въстанието на комунистите в Хамбург и „бирения пуч“ на нацистите в Мюнхен. Следствие на тези събития в страната започва да действа терорът. В навечерието на изборите през май 1924 полицията в Берлин арестува комунисти. Това води до влошаване на съветско-германските отношения. В третият параграф се разглеждат опитите за уреждане на проблема с „Майския инцидент“, двояката германска политика – между запада и Съветския съюз в навечерието на конференцията в Локарно.

Втората подглава се разделя на два параграфа, чиято граница се поставя 1926-1927, с т. нар. „гранатна афера“. Разглеждат се трудностите при подготовката за Локарно и двойствената политика на Германия спрямо СССР и Запада. Важен момент

са стъпките по подписването на Берлинския договор (1926 г.) и приемането на Германия в Обществото на народите. По време на антисъветската истерия през 1927 г. Берлин заема много прагматичната позиция по този въпрос. Това е период на засилени преговори за отпускането на германски кредити за първата петилетка в СССР. За 1928-1929 г. най-ясно се виждат параметрите по икономическото сътрудничество между Германия и СССР. Ражглежда се обстойно съветската и германска реакция по издигнатото предложение на Аристид Бриан по въпроса за обединена Европа.

Третата подглава обхваща световната икономическа криза, засилените икономически връзки между Германия и СССР: германските капитали за първата петилетка, повишаването на съветския износ за германската индустрия, преговорите по плана „Йънг“ и първите сигнали за крахът на двустранните отношения. Тази подглава започва с тежките последици в германската външна политика след смъртта на Густав Щреземан. Това е удар по съветско-германските отношения. Малко по-късно ще дойде и отстраняването на Георги Чичерин. Вътрешнополитическото напрежение в Германия, покрай формирането на правителството на Брюнинг, сблъсъците между комунисти и нацисти по улиците на Берлин и засилването на НСГРП, пречат на добрите двустранни отношения. За успех в този период се смята подписаният Декемврийски протокол (1931 г.) и „Заключителният протокол за германо-съветските преговори от 17 януари 1933 г.“. С идването на нацистите на власт (30 януари 1933 г.) двустранните отношения тръгват към своя край.

Четвъртата подглава фокусира върху военните отношения, които предизвикват голям интерес, но и доста митове има около тях. В нея се отделя специално внимание на големите военни центрове във Фили, Липецк, Томск и Казан. Военните отношения имат съществена роля за развитието на икономическите връзки и засилването на стокоборота между Германия и Съветския съюз.

В периода на десетгодишното сътрудничество Германия и СССР показват своята политическа зрялост, надхвърляща ограниченото мислене в политиката и поставяща националните интереси на първо място. Личните контакти между дипломатите (Густав Щреземан и Георги Чичерин) помагат за по-лесното извървяване на ползотворния „съюзнически“ път. Германският прагматизъм успява да надделее над съветския революционен устрем. Вкарва го в руслото на нормалните междудържавни отношения, изхождайки от максимата: „Врагът на моя враг е мой приятел“. Това позволява да се издигне тезата, че добрите съветско-германските отношения са **ключ за сигурността и мира в Европа.**

4. Трета глава: Съветско-германските отношения от противопоставяне към „брак по сметка“.

Третата глава започва през 1933 г. и завършва през 1939 г. Условно той започва с идването на Хитлер на власт и се разделя на три подпериода, които са разгледани в три подглави: първият – от идването на Хитлер до присъединяването на Саарската област (януари 1933 – януари 1935 г.); вторият – продължава до протокола „Хосбах“ (януари 1935 – ноември 1937 г.) и третият – от „Хосбах“ до пакта „Рибентроп-Молотов“ (ноември 1937 – август 1939 г.).

В първата подглава ключов въпрос е изясняването на идеологията на националсоциализма. Тя се противопоставя на засилването и разпространението на болшевиизма на Запад. Ключов момент, който определя бъдещите съветско-германски отношения след 1933–1934 г., е Лайпцигският процес. Инсценировката със запалването на Райхстага от нацистите има за цел сплашването на германската нация. А Лайпцигският процес е първата крачка към разправата с всички политически опоненти на нацистите. Реакцията не е само срещу комунистите, а изобщо срещу опозиционерите. През този период в Германия се приема „Законът за отстраняване на бедствията на народа и Райха“ и „Законът срещу реконструкцията на партиите“, с които в Германия се налага властта, в лицето на НСГРП и Хитлер. Особен момент представлява мисията на германския посланик в Москва Рудолф Надолни и новите измерения на двустранните отношения. Операция „Надолни“ е съществен момент в развитието на съветско-германските отношения. Това е последният момент за удържане на германския реваншизъм, чрез икономически успехи. Надолни може да бъде сравнен с една личност като Валтер фон Кайзерлинг, по отношение на следващото завръщане на Германия към Съветския съюз, което се и случва. Те засилват взаимоотношенията си на икономическа основа. Властите в Берлин се стремят да постигнат договорености, а не да настроят всички срещу себе си.

Първите стъпки на националсоциалистите ясно показват, че политиката към СССР от рапалския период привършва. Това е политика на компромиси, на икономическа и политическа сигурност и на взаимна сдържаност. Германия тръгва към ревизиране на договорите. Дипломатическите прийоми от предходния период не са забравени. Показателни са далновидността и прагматизмът на германския посланик Надолни. Те слагат своя отпечатък върху неговото предсказание за скорошното обръщане на Германия към Съветския съюз. Властите в Берлин все пак се стремят да

постигнат договорености, а не да настроят всички срещу себе си. Това показват действията им по Саарския въпрос.

Втората подглава се определя като години на изпитания за съветско-германските отношения (януари 1935 – ноември 1937 г.). Отношенията между Германия и Съветския съюз в периода 1935-1937 г. се развиват по линията на конфронтацията. Началото на първите външнополитически стъпки на Хитлер започват с ревизия на клаузите на Версайския мир. От своя страна, съветската дипломация се стреми да противодейства на развитието на германския реваншизъм. Това тя прави чрез политиката за създаване на колективна сигурност. Този остър сблъсък най-силно се вижда в работата на Комитета по ненамеса в испанските дела (1936-1937 г.). В тази сложна обстановка се намесва и Коминтернът с решенията на своя Седми конгрес. Периодът е важен, защото обуславя аспектите на последвалия сблъсък между националсоциализма и комунизма по време на Втората световна война.

Хитлер се възползва от възможностите, които му дават подписаните договори. Първоначално излиза от Обществото на народите, а след това се възползва от изтичането на 15-годишния контрол на Обществото на народите над Саар. С англо-германското морско споразумение (1935 г.) той отменя част от военните клаузи на Версайския договор. Върхът на тези първи Хитлерови крачки са денонсирането на Локарнските споразумения и възвръщане на суверенитета над Рейската област (март 1936 г.). Международните отношения са изправени през нова криза с Испанската гражданска война. Съвсем точно е определението, че войната в Испания подготвя бъдещите противници в новата световна война. Германия застава на страната на франкистите, начело с ген. Франсиско Франко. СССР подкрепя републиканците чрез Коминтерна. Гражданската война в Испания показва недъзите на Версайската система. Това проличава в работата на Комитета по ненамеса в испанските работи. Пактът „Бриан–Келог“ е напълно нарушен. Локарнските договорености са разтрогнати. Европейските държави са обхванати от „лудостта“ на пактоманията.

Трета подглава подпериод (ноември 1937 – август 1939 г.) започва с добре изградена външнополитическа програма на Хитлер, позната като протокол „Хобах“. С идеята да ѝ се противопоставят, Великобритания и Франция създават нов тип реакция – „политиката на умиротворяване“, която помага на Хитлер да изпълни своята външнополитическа програма: аншлус с Австрия, насилственото откъсване на Судетите, претенциите към Данцигския коридор. Великобритания и Франция жертват Чехословакия. Това не спира Хитлер. Засилващият се германски реваншизъм води след

себе си мигновената съветска реакция. Съветският съюз търси отлагането на войната за по-късен етап. Сред управляващите кръгове в Москва се прокрадва идеята за изграждане на „колективна сигурност“, от колкото се може повече държави. Тази политика трябва да спре германската агресия. Тази идея обслужва френските интереси. Но съветските опити за спиране на германския реваншизъм се оказват неуспешни. Страхът на някои европейски държави от засилване на съветското влияние се оказва противник на запазването на мира. Те се притесняват от преминаването на съветски войски през териториите на суверенни държави. Полша и Румъния виждат в тези планове на Москва опит да се завладеят страните и да наложат комунистически режими. До средата на 1939 г. всички опити на СССР за избягване от войната пропадат. Постепенно се засилват немските реваншистски планове. Европа прави своите последни крачки на мирно съжителство и първите си крачки към новата разрушителна война.

5. Заключение

Обобщавайки резултатите от сътрудничеството между Германия и Съветския съюз се налагат няколко извода. На първо място, трябва да се отбележи, че през 20-те години отношенията имат своя кулминационен момент с Рапалския договор. Основният метод на действие са засилените търговско-икономически отношения. На второ място, прави впечатление, че движещата сила е икономиката. Тя охлажда устрема на реваншистки и революционни настроения. На трето място, лидерите на външната политика в Берлин и Москва виждат благоприятните възможности от това стратегическо партньорство. На четвърто място, Рапалският период показва, че Германия и СССР се превръщат в „ключ за мира и сигурността в Европа“. Това се постига чрез защита на икономическите интереси, замогването на гражданите, в съчетание с доброто партньорство. На пето място, силният френски натиск върху Германия води до засилване на реваншизма през 30-те. Най-видно това е от идването на нацистите на власт. Изоставянето на доброто съветско-германско сътрудничество, преминава в открити нападки и изправя Европа до ръба на войната.

До края на август 1939 г. СССР се старее да действа в съответствие с политиката на колективна сигурност и подписаните за нея споразумения. Създаването на системата за колективна сигурност е желанието на западноевропейските държави. Те искат да защитят себе си и да изпълнят военните си задължения. Това принуждава СССР да не стои настрана, но и да заеме неутрална позиция. Подобни постоянни опити на

Великобритания и Франция, да се обвържат СССР, ще накарат съветите да си изградят имидж на „честна държава“.

Видът на различните режими и всеобщото недоверие към болшевиките от европейските страни водят до нежелание да се обединят със съветите. За Лондон това е явна крайна мярка. В Москва смятат, че капиталистическият строй е длъжен да бъде свален в хода на социалистическата революция. Обаче е ясно, че оставянето в абсолютна изолация е опасно. Назряването на война е очевидно и да се окаже сам срещу целия свят, СССР няма желание. Затова при икономическите връзки той балансира между демократичните и агресивните държави. В Москва предчувстват реалната възможност да се намесят във войната. Но те изхождат от идеята да осигурят своите граници.

Германия подписва Антикоминтерновския пакт и определя своето отношение към комунистите. При съществуващите условия, дълговременното сериозно сътрудничество е малко вероятно. Претендираща за признанието на велика държава, Германия провежда агресивна експанзионистична политика в Централна Европа. Естествено, това е съвършено ненужно на Великобритания и Франция. Рано или късно Германия ще започне да воюва с тях, за да докаже своята мощ. Англо-френската политика на „умиротворение“ е „кадифена ръкавица“ на Берлин, а Германия успява сериозно да се подготви за военни действия. Мирните пактове за „умиротворение“ също не дават нужното спокойствие. Във времето все по-сериозно се чувства опасността. Неутралната позиция на СССР помага на Германия: поддържайки реекспорта в началото на воната, което сериозно отслабва икономическата блокада. За Германия е изгодно да търгува, затова с изготвянето на плана за ненападение, тя продължава да демонстрира здравето си „приятелство“ със Съветския съюз.

Не трябва да се забравят и плановете за социалистическа революция. Съветското ръководство не за първи път заявява за изгодите на отслабения запад. В хода на войната между капиталистическите държави може да се установят комунистически режими в Европа. Впоследствие, СССР не е заинтересован от запазването на Версайската система и на него е дадена възможност да засили своето влияние в света.

Пред нас се отваря широка дискусия по повод на мотивите за политиката на европейските държави преди началото на Втората световна война. Затова дадената тема оставя отворен въпроса: къде е „ключът за европейската сигурност през 1939 г.“. Впоследствие историята слага своя отпечатък на обективността върху политиката, която при историческите изисквания стои абстрактно.

III. Приноси на дисертацията:

Настоящата дисертация представлява първото систематизирано и детайлно проучване на отношенията между Германия и Съветския съюз на български език. Тя предлага за пръв път в историографията изследване на динамиката и поведение на двете големи европейски държави в един сравнително голям, но безспорно уникален период от тяхното съществуване, предопределящ и по-нататъшната им съдба. Същевременно са проследени и специфичните процеси, протичащи във вътрешната политика на Германия и СССР, в комунистическата партия в Германия, в Коминтерна и неговото влияние за двустранните отношения. Последното често изискваше възпроизвеждане на събитията въз основа единствено на архивни документи, предвид оскъдността на наличната информация в научната литература.

IV. Публикации по темата на дисертацията

1. Шивачев, Самуил. „Операция Надолни“ и съветско-германските отношения (януари 1933 – юни 1934 г.); В: сп. *История*, vol. 25, № 3, София, 2017, с. 311-320.
2. Шивачев, Самуил. Отразяване на съветско-германските отношения в българската, немската и съветската преса (1918-1939 г.); В: сп. *Пловдивски исторически форум*, год. I, кн. 2, Пловдив, 2017, с. 58-70.
3. Шивачев, Самуил. „Църковната реформа“ в Третия райх: опит за създаване на национална църква; В: *Реформи и реформени инициативи в България и света през XX век*, София, 2018, с. 197-208.
4. Шивачев, Самуил. Ролята на Коминтерна в съветско-германските отношения през 20-те години на XX век; В: *Държавната идея в модерната епоха*, София, 2018, с. 110-119.